

Црна Гора крајем 1851 године

2)

У данима Његошеве болести много се мислило у Русији о Црној Гори, јер су се бојали каквих промјена и нереда у земљи последице његове смрти, а Влада у Петрограду није жељела никакве промјене, јер је са црногорским сусједима, Турском и Аустријом, била у пријатељским односима. Она је стално препоручивала Црногорцима да не дирају своје сусједе, па им није признавала ни право самоодбране. „Да је Црна Гора послушала руски савјет и скрстила руке, ње би давно било нестало с лица земље. Мирно гледање гдје их Аустријанци малтретирају на сваком кораку, а Турци кољу гдје стигну, цинички је уцијењено са седам хиљада дуката „ради подржанија богослужења“, као да су Црногорцима биле потребне само летурђије и молитве, а не хлеб и слобода!“ — каже на једном мјесту Душан Вуксан, а сам је Његош овако оправдавао нужне одбране од турских напада: „У нас је обичај, који се у овај народ у закон обратио: којом мјером ко нама зајми, оном истом да му зајам повратимо. Да нијесмо зло са злом предусријетали, давно би се на ову гору цамија поперила и ова шака Славјана своје име изгубила“.¹⁾

¹⁾ „Записи“ XIX, 137 и нап. Мада се још од октобра 1850 почело говорити у Сарајеву о припремама да се Црна Гора поврати „под врховну власт Порте“, ипак ово вријеме нередовних прилика у Црној Гори последице Његошеве смрти није искоришћено за остварење тога плана из бојазни да рат не изазове дипломатске заплете са европским велесилама. Тек средином децембра 1852 године биће све готово за напад на Црну Гору и 16/28 децембра те године у Сарајеву је проглашен „свети рат“ и „заставе пророкове истакнуте су на јавним мјестима и мухамедовци позвани, да се скупе под њима и пођу против невјерничких Црногораца“ (Фердо Шишић, Босна и Херцеговина за време везировања Омер-паше Латаса, Београд 1938, 189 и даље, и Записи књ. XXIII, 370—376).

Поред тога у Русији су врло добро знали како је Његош гледао на митрополитску титулу црногорског господара, па им је било јасно да се у Црној Гори могу десити промјене, које Влади у Петрограду нијесу по вољи. Владу су потстицали на размишљање о Црној Гори и чести Гагићеви извјештаји о Његошевој болести и честе вијести у ондашњој штампи о приликама у Црној Гори, од којих је у неким био проглашен Његош мртвим и прије времена. Тако је руски посланик у Бечу барон Мејендорф²⁾ још 3/15 октобра писао Гагићу како је сазнао да би се у случају Његошеве смрти створиле двије партије у Црној Гори по питању избора будућег митрополита, од којих би једна жељела да Његошев насљедник буде лице које је он сам одредио (тј. Данило Станков Петровић), док би друга, која је многобројнија, жељела да за владику изабере Његошевог брата од стрица Ђорђију. Мејендорф рачуна да ове вијести могу бити важне за Владу у Петрограду, па моли Гагића да их провјери и да га што прије извјести о резултату.

Мејендорфово писмо од 3/15 октобра Гагић је примио 10/22 истога мјесеца и одмах је писао својим пријатељима који су живјели у Котору и имали тијесне везе са црногорским виђенијим главарима, да га обавијесте о приликама у Црној Гори и да ли су истините вијести о постојећим партијама и неслагању у погледу питања о насљеднику болесног Његоша. До 17/29 октобра Гагић није добио тражени извјештај из Котора, па је поново молио своје поуздане пријатеље у Котору за тражене податке, а да не би посланик у Бечу, барон Мејендорф, и даље био у неизвјесности по овом питању, Гагић му истога дана (17/29 октобра) шаље опширан извјештај по подацима које је добио од генерала Мамуле, аустриског намјесника у Далмацији. Мамула је стварно могао знати главне податке о Црној Гори, јер је дан раније (16/28 октобра) дошао у Дубровник из Котора, а у Котору се доста причало о Његошу, његовој болести и његовом насљеднику. Мамула је казао Гагићу да у Црној Гори постоје три партије: једна жели да на Његошево мјесто изабере Данила Станкова, који је прије кратког времена послат у Русију да се припреми за то звање, а за којег је и сам Његош; друга партија, много јача од прве, жели да за владику изабере Ђорђију Савова, али он не воли калуђерско звање и тражи да га прогласе за књаза и владоаца Црне Горе и „умало што неће успјети у овој својој лакомисленој намјери“; трећа партија није нарочито ва-

²⁾ Барон Петар Казимирович (Мејендорф) рођен је 1796, а умро 1863 године. Био је члан Државног савјета, а затим посланик у Берлину и Бечу.

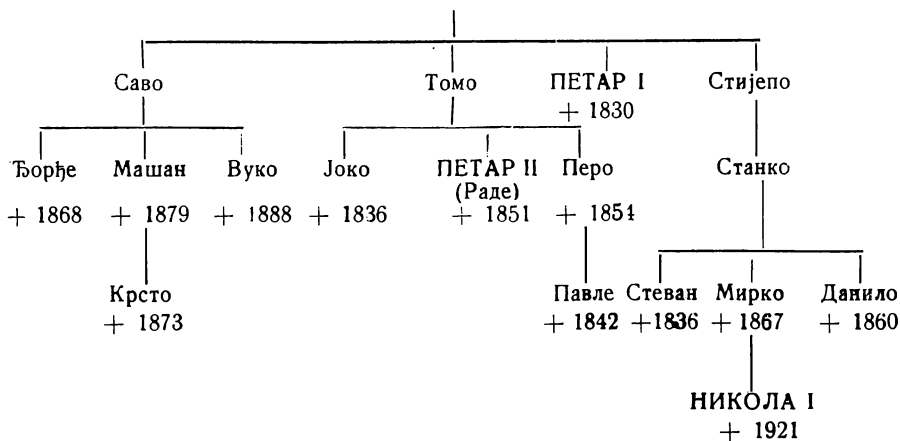
жна, јер жели да изабере за наслѣдника „некога Теодоровића“ („каког-то Феодоровича“),³⁾ који је мало познат у Црној Гори и због тога са овом партијом и не треба нарочито рачунати. Мамула рачуна да сада у Црној Гори влада анархија и велики неред и само велико поштовање према садашњем владици, који је на издисају, могло је до сада обуздати бујне Црногорце да не почну међусобну борбу. Гагић при крају извјештаја додаје да ова Мамулина излагања о приликама у Црној Гори могу само дјелимично бити тачна, док се дјелимично може у њих и сумњати,⁴⁾ али како се свакога часа нада поузданим обавјештењима из Котора од својих дописника („отъ моихъ корреспондентовъ“), неће пропустити да их одмах пошаље бечком посланику.

Гагић је доиста већ 19/31 октобра имао у рукама очекивани извјештај из Котора, јер тога дана под бр. 82 шаље Мејендорфу допуну свога реферата о приликама у Црној Гори и наглашава да је податке добио од „непристрасног лица“ и могу се сматрати потпуно поузданим, па због тога Гагић дословно преводи писмо које је примио из Котора од свога обавјештача. По томе обавјештењу Његош је прошле (1850) године препоручио црногорским

³⁾ Из даљег излагања видјећемо да је трећа партија била за Ђорђиног синовца (брата нића) Крста Машанова и она је стварно била најмалобројнија, па претпостављам да су се прва Гагићева обавјештења могла на њу односити.

Да би читаоцима била јаснија слика претендената на Његошеву столицу и њихових присталица, наводим само онај дио генеалогичке таблице куће Петровић, који је, углавном, везан за текст овога чланка:

МАРКО ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ

⁴⁾ Упор. Д-р Владан Ђорђевић: Црна Гора и Аустрија 1814—1894, Београд 1924, стр. 62—63.

главарима Данила, када су га у Котору пратили до лађе приликом његовог одласка у Италију ради лијечења. То је, наравно, тешко пало партији која је хтјела Ђорђију Савова за Његошевог наслједника и отада су Ђорђијине присталице почеле шапатом оговарати Данила.⁹⁾ Такво стање трајало је све док се прогласило да је Његош умро у Бечу, а тада је Данило себе прогласио за његовог наслједника. Тај Данилов поступак није се свидио Ђорђу и јавно је говорио да све то зависи од народне воље, те га је Перо Томов оптужио Сенату. Сенат је Ђорђа саслушавао и он је том приликом показао Сенату документе из којих се види да је Ђорђе и раније могао бити господар Црне Горе, али није желио примити на себе то тешко бремене, па и сада остаје при тој својој одлуци, не тражећи никаквог господства у Црној Гори. Но ако се одиста обистини вијест о Његошевој смрти у Бечу (познато је да су то биле нетачне вијести неких новина, јер је Његош у Бечу само био тешко болестан, а умро је на Цетињу — Р. Д.), Ђорђе је изјавио да ипак неће никакву власт, али свакако нови господар мора да буде изабран од народа и кога народ изабере томе ће се и Ђорђе покоравати. Послије таквих изјава Ђорђа Савова Сенат је ту ствар сматрао као завршену, каже овај Гагићев дописник из Котора. Из даљег његовог обавјештења види се, да је Ђорђе тражио да Његошев наслједник буде Крсто Машанов, Ђорђев синовац, „млади човјек, лијепог понашања, благе нарави и у свему бољи од Данила“. Никаких партија у народу није до сада било у Црној Гори нити их има, сем код блиских рођака поменуте двојице Петровића (Данила и Крста), а откада је Данило послат у Русију ради школовања, све се стишало. Ако би Ђорђе сада послао и Крста Машанова на школовање, онда би то био јасан знак да он не одустаје од свога плана, али ипак ће сада све зависити од Даниловог успјеха у школи. Но у сваком случају Црногорци ће се покоравати своме господару (Његошу) и извршиће све што им он нареди, јер га много воле и поштују — завршава Гагићев извјештач.

Да би се још боље оградио од каквих неочекиваних догађаја у Црној Гори, Гагић је послао Мејендорфу не само дослован руски превод примљеног писма из Котора, већ му шаље и препис његовог оригинала, саопштавајући истовремено Мејендорфу да је Његош прошле године, приликом одласка за Италију, оставио код Гагића свој запечаћени тестаменат, молећи га да

⁹⁾ На стр. 90—91 прве свеске **Историских записа** за 1953 г. казао сам да је питање може ли се у свим научним југословенским библиотекама наћи иједан примјерак часописа **Русский архив** за 1867 годину, у коме је неки анонимни руски дипломата објавио чланак о борбама партија у Црној Гори око избора Његошевог наслједника.

22 октобра 1953 г. љубазно ме обавијестио Библиографски институт ФНРЈ из Београда „да према расположивим подацима у нашој земљи нико нема тражени Руски Архив књига III за 1867 годину“.

га чува до Његошеве смрти, а када сазна да је умро, нека отпечати тестамент и по једну овјерену копију пошаље Црногорском сенату и Руском посланству у Бечу.⁴⁾

Которски парох Вук Поповић био је такође обавијештен о овим политичким неслагањима на Цетињу, па је 10/22 новембра (1851) о томе јавио и Вуку Караџићу. Поповић каже да је Његош испред смрти рекао окупљеним главарима: „Заклињем ве Богом и С(в). Госпођом држете Пера за господара и слушајте Ђорђа. Зеко (то је био надимак за Данила Петровића — Р. Д.) нека сједе на моју столицу, те буде за тога“. Када су Његоша сахранили и окупљеним главарима прочитали његов тестамент, чуло се — каже Поповић — да неки главари не пристају да им Данило буде господар, јер се од њега нема „шта виђети пред краљевима“, пошто је био малога раста и неугледан, а Поповић даје ово своје образложење Караџићу: „Што нијесу за Зека, нареченог Данила, сина Станка Петровића, сви понешени да им буде владика и у овоме имају неки разлог, јер они не гледају толико да им буде Господар научен колико добар и виђен. Ови је Зеко доста паметан, али је мален и папрен и нико не би рекао да је Црногорац. Сад се говори: да бише сви жељели да Машанов син постане владика, јер је младић по све добар и прикладан, али Машан између 5 ђевојака и брата Ђорђа нежењена, имајући њега једнога, неће нипошто да га да, да се кућа не истражи; но било како му драго, они су до сад међу се мирни и сложни...“⁵⁾

Ни до 22 октобра (3 новембра) Гагић није добио званични извјештај са Цетиња о Његошевој смрти. Тога дана примио је само приватно обавјештење из Котора, у коме је стајало да је Његош умро 18 (30) октобра (он је, међутим, умро тек сјутрадан 19/31 октобра — Р. Д.), па је Гагић о томе одмах јавио руском посланику у Бечу, извињавајући се што му сада не може послати и копију Његошевог тестаментa, већ ће то учинити чим прими званичну вијест о Његошевој смрти од Сената са Цетиња. Сјутрадан (23-X/4-XI) Гагић је писао Сенату на Цетиње и молио га за званично обавјештење о Његошевој смрти, ако је истина да је умро на Лучин дан 18/30 октобра у 9 сати прије подне на Његушима, како је приватно добио извјештај, јер би у томе случају Гагић послао Сенату копију Његошевог тестаментa и послао извјештај о томе жалосном догађају својим претпостављеним. Ово писмо Гагић је послао Сенату по нарочитом куриру у 11 сати прије подне, а истога дана у 7 сати по подне послао је посланику Мејендорфу по нарочитом куриру извјештај о Његошевој смрти, пошто је у међувремену примио са Цетиња о томе званично обавјештење. У овоме писму Гагић тачно извјештава Мејендорфа да је Његош умро на Цетињу 19 октобра у 10 сати

⁴⁾ Упор. Р. Драгићевић: Чланци о Његошу, Цетиње 1949, 203 и даље.

⁵⁾ Вукова преписка књ. VII, Београд 1913, стр. 110 и 112.

прије подне, да је у Црној Гори свуда мир и ред и да је дошао са Цетиња перјаник Радован Пипер за Његошев тестаменат, који је истовремено донио и званично писмо са Цетиња о Његошевој смрти. Истовремено Гагић шаље копију тестамена и посланику Мејендорфу, како би руско Министарство иностраних дјела издало потребна наређења у погледу новца који је Његош тестаментом распоредио.

25 октобра (6 новембра) Гагић је потврдио претсједнику Сената Перу Томову пријем званичног извјештаја о Његошевој смрти „и са жалосним сузама покропио га“. У наставку свога писма Гагић каже: „Но нисам се утјешио, нити ћу се скоро утјешити по изгубљењу мојега искренњејшега и високог почитанија достојњејшега пријатеља! Који га је год познавао — а сва га је Европа познавала — од свакога је високо почитан и душевно љубљен био за његова отлична својства и качества душевна, за његову добродјетел, великодушије, постојани карактер, високи разум — једним словом за његову отмијену генијалност! А Вас и све остале Црногорце утјешити није ласно, ако познајете — како и сва Европа — што сте изгубили, коју сте подпору, коју ли заштиту и заступленије и коју обрану у вашем блаженопочившем господару изгубили! Тужите и плачите за њим, јербо он заслужује вјечно воспоминаније потомства које га је добро познало...“ У наставку свога писма Гагић препоручује да се Црногорци управљају по Његошевом тестаменту, да одрже мир и слогу у земљи, да са сусједима, нарочито Аустријанцима, одржавају добре односе, јер ће им то донијети и корист и признање не само од руског цара, већ и свих европских народа. Гагић обећава да ће и даље своме цару и својим надлежним препоручивати Црногорце и старати се за њихово „будуће спокојствије, напредак и срећу“, шаље Сенату овјерени препис Његошевог тестамена и поздравља све народне главаре „и сву браћу нашу Црногорце“, нарочито наглашавајући поздраве Перу и Ђорђу, „којих благодарумију, благосостојаније Црногораца највише препоручујем“.

2/14 новембра послао је Перо Томов опширан извјештај Гагићу о приликама у Црној Гори послите Његошеве смрти. Одмах у почетку писма Перо јавља да је „у прошасту недјељу“, тј. 28 октобра, пред многобројним народом и свим народним главарима прочитан на Цетињу Његошев тестаменат, а затим наведено Гагићево писмо од 25 октобра (6 новембра), које је послао Сенату заједно са тестаментом по Радовану Пиперу. У своме писму Перо стварно одговара на Гагићеве савјете и препоруке, па, углавном, каже ово: „Црногорци и Брђани врло добро знаду шта су и колико су изгубили у свом нигда незаборављеном Владики и за њим туже, али знаду и то да је њиховој туги најпречи и једини лијек његов тестамент уважити, његове мудре савјете, које им је за живота свога давао, испунити, а особито међу собом у миру и у слоги живјети. Па да би то могли лакше у дјело

произвести — продужује Перо Томов — признали су сви јединокупно мене за својега Господара, с обећањем слушати мене безусловно у свему што се клони к њиховом благосостојанију, а ја ћу с помоћу Правитељствујућега сената употребљавати сва могућа средства да се мир и слога међу народом унапријед обдржи и да Црногорци с пограничним народима, а особито с Аустријцима, у добром споразумјенију живе“. Сви се Црногорци иначе надају да ће их руски цар у нужди заштитити од спољних непријатеља и да ће помоћи „да се Правитељство наше подржати може.“⁸⁾

Истог дана (2/14 новембра) Перо шаље Гагићу још једно писмо. У њему је ријеч о Данилу Петровићу, кога је Његош био послао у Русију „с препоруком да би ступио у какво гимназијално училиште. Но будући да је у тестаменту покојника исти Данил назначен за прејемника Владика, а за то је нужно да се у каквом духовном⁹⁾ училишту добро приготови“, Перо моли Гагића за препоруку да руски цар прими Данила у Духовну академију Невског манастира, „гдје ће ум свој с полезним наукама просвијетити и способан временом постати висока чина Архиепископа, а кад за то буде, ја ћу опет чрез Вас имати чест молити се о произведенију његовом у тај чин“.

Ова два Перова писма важна су за питање о Његошевом наслѣднику. Из њих се види да Перо већ стварно раздваја свјетовну и духовну власт у Црној Гори, јер Гагићу јавља да су га Црногорци и Брђани изабрали „за својега Господара“, а исто-времено моли да Данило не учи гимназију, већ да буде примљен у Духовну академију, како би се припремио за „чин Архиепископски“. Овом приликом је потребно нагласити, да је и Његош давно мислио о одвајању свјетовне власти од духовне. То је било још 1840 године, када је свога младог братанића Павла Перова послао на школовање у Русију, па га не шаље да учи богословске науке и духовну академију, већ војничку школу, јер својим писмом од 13 јуна 1840 г. Његош моли руског посланика у Бечу Тагишчева за дјејство код цара „о смјештају мојега братанића (синовца) и може бити мојега наслѣдника у Императорски пажески корпус“ („на помѣщеніе моего племянника и, можетъ быть моего преемника въ Императорскій Пажески Корпусъ.“¹⁰⁾ Д-р Томаковић тврди да је неоправдано мишљење оних који сматрају да је Његош спремао Павла за свога наслѣдника баш због Пав-

⁸⁾ У овоме периоду (од Његошеве смрти до почетка 1852 године) само је примљена једна рата помоћи из Русије. То је била помоћ за прва четири мјесеца 1851 г. у износу од 14.257,30 фиорина. Гагић је новац послао на Цетиње 2/14 новембра, а Перо Томов, као претједник Сената, потврдио је пријем новца 9 (21) новембра.

⁹⁾ У објављеном тексту овога документа свакако коректорском грешком стоји „у каквом државном училишту“ — „Записи“ XX, 179.

¹⁰⁾ Архивско одјељење Држ. музеја и Д. Вуксан: Писма Петра Петровића Његоша, Београд 1940, књ. I, стр. 448.

ловог „васпитања“ и каже да Његош тада, „онако млад и здрав (није) о наслѣднику бригу водио“.¹¹⁾ Ја, међутим, мислим да се из Његошевог писма од 21 августа 1842 године, које је познато још од 1886 године, мора такође закључити да је Његош Павла био одредио за свога наслѣдника и баш због тога га послао у Русију ради школовања, јер тим писмом Његош потврђује пријем извјештаја о Павловој смрти у Русији (20 маја 1842), па каже и ово: „... с њим је сарањена јединствена надежда његове куће, његовог стрица, а и самога отечества... у којему је покребен онај, на којег сам највише надежде зидао за будућу срећу његова отечества и мене тужна...“¹²⁾ Његош је, дакле, младога Павла послао да учи прво Александровски кадетски корпус, па затим „Пажескиј корпус“ (војна школа за племићке синове у Русији), а не Духовну академију, „за будућу срећу његова отечества и мене тужна“, што сигурно не значи да није „онако млад и здрав о наслѣднику бригу водио“, већ да је и за првих десетак година своје владе увидио да се међународно признање самосталности Црној Гори, а нарочито то признање од стране Турске, не може успјешно добити нити правилно схватити све док Црном Гором буду управљали — митрополити. Његош је и Данила послао у Русију да учи гимназију или неку њој равну свјетовну школу, што нарочито наглашава у неколика своја писма од 6 августа до 13 октобра 1851 године¹³⁾ па га је још негдје крајем јула, а можда и раније, послао да неко вријеме проведе у Италији и у Бечу, а тек касније, пошто мало „види свијет“, да пође у Русију ради школовања. Тако Данила видимо почетком августа (1851) у Венецији (Млецима), одакле се 6 августа јавља црногорском агенту у Котору Бјеладиновићу и моли га за обавјештење о Његошевом здрављу, напомињући му да ће се још задржати у Венецији, а онда ће „брзо за Милан(о) одити“.¹⁴⁾ Данило се још бавио у Бечу када је добио извјештај о Његошевој смрти. То је било 26 окто-

¹¹⁾ Д-р Л. Томановић: Петар II Петровић Његош као владалац, Цетиње 1896, 212 (нап).

¹²⁾ „Јавор“ за 1886 (203—204), П. Лавровъ: Петръ II Петровичь Њѣгошъ Владѣка Черногорскій и его литературная дѣятельность, Москва 1887 (391); „Цјелокупна дјела Петра II Петровића Његоша“ у редакцији Д-ра Данила Вушовића (II издање, Београд 1936, 784—785). — Те исте мисли виде се и из Његошеве прјесме „Плач или жалосни спомен на смрт мојега десетољетног синовца Павла Петровића Његоша, пажа Его Величества Императора Николаја I-го“. Упор. Ђорђе Поповић: Историја Црне Горе, Београд 1896, 189—190.

¹³⁾ 13 октобра 1851 Његош пише руском посланику у Бечу Мејендорфу: „Честь имѣю увѣдомитъ Ваше Превосходительство, чтобъ желаніе мое было помѣститъ моего племянника (мисли на Данила Петровића — Р. Д.) въ первую гимназіальную школу въ СП-бургѣ, или въ другое такваго роду пражданское заведеніе, его возрасту (которому теперь 20 лѣтъ) и способностямъ сходное“.

¹⁴⁾ А. Александровъ: Материалъ и нѣкоторые изслѣдованія по исторіи Черногорья, Казань 1897, 90 и 127. Код Александрова погрешно стоји да је Данило послат да учи богословске науке („въ семинарію“, стр. 90).

бра (8 новембра), а сјутрадан је предао једно подуже писмо руском посланику у Бечу барону Мејендорфу.¹⁵⁾ Данило моли Мејендорфа да га што прије пошаље у Петроград заједно са Филипом Вуковићем, који га по Његошевом наређењу прати од Цетиња до пријема у неку руску школу, и да, ако је икако могуће, издјејствује пријем Данилов код руског цара, којему би изложио садашње прилике у Црној Гори. У даљем излагању Данило пише ово: „Мене је преминувши мој стриц и Владика прошле године у мјесецу мају, кад је предузео пут из Боке Которске за Венецију ради његовог здравља, устмено пред сенаторима и осталијема Црногорцима који су ту били, његовим насљедником наименовао. И сад кад сам кренуо из мога отечества свакоме је Црногорцу познато и већ су сви знали, да мене мој стриц и Владика само ради тога на науке шаље и они су мене држали и сматрали као његовог насљедника.“ Пошто Данилу тога дана није био познат Његошев тестаменат, он се није могао позвати на његов законски и мјеродавни текст о своме праву као Његошев насљедник, па посланика Мејендорфа потсјећа на Његошево писмо од 23 августа, којим га је молио Његош за дјејство код руског цара да се Данило, као Његошев „племјаник и насљедник“, прими „на једно училиште у Петрограду или у Москви“, те затим наставља: „Ја сам од седам до ево прошлих мојих 24 године код мог преминувог стрица и Владике питамац био, зато познајем и знам што би могло изследовати ако бих се одавде натраг овако без милости царске вратио. . . . Зато се бојим да се не догоди међусобна распра и да се не би Турци со тим ползовали (користили — Р. Д.) и наш народ упропастили. Ако би се, пак, смилovalo његово Императорско Величество мене милостиво примити и с његовом императорском заповиједи мене у отечество послати, ја сам већ сасвим увјерен да би се сва она зла која настоје у Црну Гору сасвијем претекла.“¹⁶⁾

Гагић је 23 октобра (4 новембра) примио од Пера Томова званични извјештај о Његошевој смрти и његову молбу да му пошаље Његошев тестаменат, па је истога дана по специјалном куриру послао о томе извјештај руском посланику Мејендорфу, уз који је послао и овјерен препис Његошевог тестамената. 29 октобра (10 новембра) Мејендорф је већ имао у рукама Гагићев извјештај са тестаментом, што се види из Даниловог писма руском цару, које му је тога дана послао из Беча. У своме писму Данило каже да је видио Његошев тестаменат, који ће посланик Мејендорф послати цару, по коме је одређен за Његошевог насљедника, па моли руског цара да потврди овај тестаменат и Данила призна за Његошевог насљедника, како би се што прије могао вратити

¹⁵⁾ „Записи“ XX, 177—178.

¹⁶⁾ Писмо Мејендорфу од 23 августа није се сачувало у Његошевој архиви (руски ријеч „племяникъ“, коју употребљавају и Његош и Данило, значи **братанић, синовац**).

у Црну Гору „и за добро нашега народа што најбоље се старати да у миру и слоги буде.“¹⁷⁾

Док се Данило савјетовао са руским послаником у Бечу, овај добија од Гагића потребна обавјештења о приликама у Црној Гори и извјештава о томе Министарство иностраних послова у Петрограду, а ово и самога цара. До почетка новембра посланик Мејендорф још није примио потребне инструкције из Петрограда о Црној Гори, па 2/14 новембра јавља Гагићу да је примио три његова извјештаја о Црној Гори, а уз посљедњи (од 23 октобра / 4 новембра) примио је и копију Његошевог тестаментa, те је о свему обавијестио своју Владу. Када добије упутства из Петрограда, одмах ће их послати Гагићу, а сада је најважније да се у Црној Гори одржи унутрашњи мир и сачува земља од спољних нападаја. Да би се то сигурно постигло, Мејендорф рачуна да је нужан Гагићев одлазак на Цетиње, па му наређује да то уради одмах послѣје пријема овога писма. Са Гагићем ће поћи на Цетиње и секретар Руског посланства у Бечу Мерчински, који је лично донио ово наређење Гагићу, а Мерчинском је званично и повјерена од Мејендорфа ова мисија за Црну Гору. Обојица ће свечано прочитати Сенату на Цетињу посебну Мејендорфову поруку Црногорцима и Сенату, која је такође од 2/14 новембра, којом им препоручује као најнужније одржавање мира у земљи и са сусједима. Мејендорф је имао у виду Гагићеву старост, па га овлашћује да може послати на Цетиње и самога Мерчинског, ако Гагић не може издржати пут до Цетиња, али у томе случају треба да Мерчинског снабдије својим пропратним писмом за Сенат и ручи му поменуто Мејендорфову поруку. На крају свога писма Мејендорф захваљује Гагићу за досадашња благовремена и корисна обавјештења. У својој поруци Црногорцима и Сенату Мејендорф истиче свету дужност Црногораца да се у садашњим приликама покажу достојни царевог покровитељства, а то могу ако одрже ред и мир у земљи и ако не буду изазивали своје сусједи, јер ће тако предуприједити опасност њиховог напада на Црну Гору. Ако би, пак, настао неспоразум око избора новог владике и око употребе новца о коме је ријеч у Његошевом тестаменту, треба ипак свим силама настојати да се очува међусобни мир, а Црногорци се у таквом случају могу потпуно поуздати на праведно рјешење спорних питања од стране самога руског цара.¹⁸⁾

Изасланик Мерчински допутовао је у Дубровник 12/24 новембра. Пошто се пароброд од Трста за Котор задржао кратко вријеме у Дубровнику, Гагић се није могао одмах спремити за пут, па је 15/27 новембра извјестио Пера Томова, прет-

¹⁷⁾ „Записи“ XX, 180.

¹⁸⁾ Упор. „Записи“ XX, 179—180. — Мејендорф је ту поруку формално адресирао на Гагића, јер још није био добио потребне инструкције из Петрограда.

сједника Сената, да ће првим паробродом кренути са Мерчинским за Цетиње, јер имају да саопште Сенату и Црногорцима важне поруке руског посланика из Беча. Да би Сенат благовремено знао циљ њиховог доласка, Гагић уз своје писмо шаље и препис Мејендорфовог писма од 2/14 новембра.

О овој руској мисији на Цетињу сачуван је само један архивски докуменат. То је писмо Пера Томова посланику Мејендорфу од 23 новембра (5 децембра), које је јако распало од влаге и само се главни смисао може ухватити. Садржај његов, углавном је ово: 19 новембра дошли су на Цетиње Гагић и Мерчински, наредног дана била је скупштина црногорских и брдских главара, на којој је прочитана поменута Мејендорфова порука.

Благодарећи попу Вуку Поповићу, који је и о мање важним питањима јављао Вуку Караџићу, зна се да су Гагић и Мерчински кренули из Котора за Цетиње 19 новембра рано ујутро и да су остали на Цетињу два дана. Руске изасланике дочекали су у Котору 40 наоружаних Црногораца и петорица највиђенијих главара на коњима. Сви су били „у најљепшем одјелу обучени, тако и коњи били су опусаћени (лијепо опремљени и наоружани — Р. Д.) да их је љепота била погледати“. На Цетињу су гости свечано дочекани и сав разговор био је „о миру, слогџ, јунаштву, слободи и напредку домаћему“. Млади Мерчински био је одушевљен доласком у Црну Гору и „много је јуначио и фалио Црногорце“, обећавао им још јачу руску заштиту и чак их наговарао да се имају „у напријед још више спрам сваког кочити и боцити“. Гагић је тада имао скоро 70 година, био је при крају своје чиновничке каријере, а и није био одговоран за ова „обећања“ младога Мерчинског, па „није се ни чуо; стар човјек једва је гурје пошао, у двоицу пели су га на коња и скидали“ — каже Вук Поповић. Гагић и Мерчински пошли су ипак задовољни са Цетиња, јер су нашли доста сложну и мирну земљу. То потврђује и Вук Поповић, јер изрично наглашава да је био ред у Црној Гори, а главари су се били завјерили да чак „ни рођеном брату не бише опростили, ако што преступи“.¹⁹⁾

Гагић и Мерчински отпутовали су са Цетиња 21 новембра (3 децембра). То је било свакако рано ујутро, па је Пера искористио присуство народних главара и прије но су се разишли са Цетиња успио је да му даду писмену изјаву да га признају и потврђују „за нашега Господара“. Текст те одлуке дословно гласи:

„Ми, дољепотписани сенатори, духовници, капетани, перјаници, главари нахијски и главари племенски, сви у име нас и свега осталог народа црногорскога и брдскога налазећи се данас на Цетињу по смрти нашег блаженопочившег Господара Владике и размишљајући о будућој срећи ове земље договорно,

¹⁹⁾ „Вукова преписка“ VII, 117—118.

једнодушно и једногласно потврђујемо за нашега Господара Књаза Петра Петровића Његоша, брата покојнога нашега Владике, њему се обричемо и заклињемо у свачем вјерни и послушни бити, јер смо увјерени да ће он знати унапријед, као што је и до сада више пута у отсуствију блаженпочившег нашег Владике, његовог брата, знао нас руководити к срећи и напретку, а да би му то руковођење темељно било признајемо његову власт: да може свијема народнима пословима управљати, добре и слабије бранити, отличне награђивати, а зле, са согласијем Господина Вицепрезидента и прочих членова Сената, казнити“. Ову одлуку потписали су својеручно или су поред својих имена метнули својеручне крстове сљедећи главари: потпретсједник Сената књаз Ђорђе Петровић Његош (својеручно), Стефан Вукотић, сенатор (крст), Новица Церовић, сенатор (својеручно), војвода Петар Вујовић, сенатор (крст), сердар Филип Ђурашковић, сенатор (крст), сердар Андрија Перовић, сенатор (својеручно), сердар Мило Мартиновић, сенатор (крст), сердар Рамо Бошковић, сенатор (крст), сердар Спасоје Пуренов Божовић, сенатор; капетан Лазо Пророковић, капетан Ђоко Бошковић, капетан перјанички Никола Калуђеровић, капетан Нешко Ђуровић, архимандрит острошки Никодим Раичевић и архимандрит морачки Димитрије. Оригинал ове одлуке није сачуван, већ само њен препис, на коме поред именâ посљедњих седам потписника није означено да ли су се својеручно потписали или метнули своје крстове, па није могуће утврдити који је од њих био писмен.²⁰⁾

Јасно је да је ово Перо с планом урадио. Њему је била потребна једна писмена одлука народних главара овакве врсте, јер знамо да је 2/14 новембра извијестио Гагића о народној скупштини, одржаној 28 октобра на Цетињу, која га је признала „за својега Господара“, али тада о томе „признању“ није могао послати Гагићу никакву писмену потврду народних главара. Перо је сада тај свој пропуст поправио и послѣје оваквог признања Перу ништа није сметало да се Његошев тестаменат потпуно изврши, јер Данило је одређен за Његошевог **наследника** и он може заузети његову **митрополитску столицу**, а Перо ће остати и даље „Господар Црне Горе“. Послѣје ове одлуке народних главара сасвим је јасно и раније наведено Перово писмо Гагићу од 2/14 новембра, којим моли да Данило не ступа „у какво **гимназијално училиште**“, како га је био Његош послао, већ да се прими „у **духовно училиште**“, како ће „способан временом постати високога **чина Архијерејскога**“. Перо је 23 новембра послао Гагићу препис одлуке од 21 новембра, као и писмо посланику Мејендорфу о бављењу Гагића и Мерчинског на Цетињу, које је раније наведено. Ову писмену одлуку народних главара од 21 новембра Перо већ сматра за дефинитивну, па се на спроводном

²⁰⁾ Сви главари су поред именâ отиснули своје „мохуре“ (печате), јер на копији испред сваког имена пише „М. П.“

писму уз исту Гагићу потписује „**Князь П. П. Њѣгошѣ**“, а тако ће се потписивати (или скраћено: „**К. П. П. Њѣгошѣ**“) не само до краја 1851, већ и првих мјесеци 1852 године, па чак и на неким писмима из емиграције.²¹⁾ Одлуку народних главара од 21 новембра, као и Перова писма за Мејендорфа и Гагића од 23 новембра, примио је Гагић у Котору 24 новембра, гдје је још био са Мерчинским приликом повратка са Цетиња. Пошто је Мерчински одмах отпутовао за Беч, Гагић му је уручио оба документа, па их је Мерчински лично однио посланику Мејендорфу. Перо је овим својим поступком стварно изиграо и преварио и Гагића и Мерчинског. То знамо из поузданог извора, а наиме од далматинског намјесника барона Мамуле, који је био у Котору са Гагићем и Мерчинским када су примили са Цетиња поменуто одлуку, па у једном свом извјештају пише: „...Кад ал јуче стиже писмо са Цетиња, којим се поменутој двојници руских чиновника јавља да су потписници, то јест Ђорђе, рођак покојног Владике, и сви сенатори прогласили Пера Петровића за будућег поглавара Црне Горе, не помињући ни једном речи Владичин тестамент нити Данила. Оба Руса беху, колико сам могао приметити, врло непријатно изненађени, а они рекоше да се такво гажење јавно задате речи има приписати једино чаштољубљу Перовом и слабости Ђорђевој и свију сенатора.“²²⁾

Влада у Петрограду, а свакако и цар Никола I, расправљали су о приликама у Црној Гори и Мејендорфовим извјештајима. На основу тих савјетовања дошло је до нових наређења Гагићу од стране посланика Мејендорфа. Он шаље 22 новембра (4 децембра) преко Гагића једну подужу поруку за Сенат на Цетињу, а у спроводном писму од истог датума препоручује Гагићу да његову поруку преведе на српски, па руски оригинал и српски превод да одмах пошаље на Цетиње. Уз ову Мејендорфову поруку Гагић треба да пошаље и овјерену копију Његошевог тестаментa, те да се та копија тестаментa и Мејендорфова порука уруче „новоме Владици Данилу Петровићу“. У својој поруци Мејендорф каже да је руски цар „с истиним прискорбијем (тугом, жалошћу — Р. Д.) узнао о пређевременој смрти“ Његошевој, па јавља Сенату да је главна царева жеља да се у Црној Гори сачувају „тишина, мир и благоденствије“. У наставку своје поруке Мејендорф цитира сљедећи одломак Његошевог тестаментa: „За насљедника мојега остављам Данила, Станкова сина а мојега синовца. **Њему остављам владичество, како је од старине узаконено у Црној Гори.**“ Ове ријечи подвучене су у самом Мејендорфовом писму и оне су сигурно наглашене у вези са Перовим писмом од 2 (14) новембра, у коме је јавио Гагићу да су га Црногорци и Брђани признали „за својега Господара“, јер одмах иза

²¹⁾ „Записи“ IX, 75 (нап.).

²²⁾ Д-р Вл. Ђорђевић: Црна Гора и Аустрија 1814—1894, Београд 1924, 62—63.

њих руски посланик додаје: „Ова свештена воља Владике у исто доба је и царска воља Господара Императора, која има бити јединодушно примљена и чистосрдачно испуњена од Црногорског сената и народа“. Цар признаје Данила, продужује Мејендорф, „за јединственог прејемника покојнога Господара и Владике“, те се препоручује Сенату да се постара како би се Данило прогласио „за верховнога владоца у Црној Гори“. Мејендорф даље јавља Сенату да се Данило затекао у Бечу, кад је дошла вијест о Његошевој смрти, па му је у Бечу саопштена и поменута одредба из Његошевог тестамена и наведена царева жеља, те сада неће ићи у Русију ради школовања, већ се враћа у Црну Гору да би га Сенат и народ могли што прије видјети и обавезати се на послушност „будућему својему Владики“. Данило се послвије прогласа има упутити у Русију ради рукоположења („да се обрече духовному стану“ — sic!), а за вријеме његовог отсуства управљаће Црном Гором у име његово претсједник Сената Перо Петровић Његош, како је то и одређено 1 чланом Његошевог тестамена. У оваквом старању свога покровитеља увидје Сенат „залог будућега својега благоденствија и напредка и с благодарностију Богу поздравиће радостни — поради осиротјеле Црне Горе — долазак новoga њенога Владике. Такова воља мени је височајше изјављена от Господара Императора Николе Павловића“ — завршава Мејендорф своју поруку.²³⁾

Мејендорфову поруку Сенату од 22 новембра (4 децембра) и спроводно писмо уз исту за Гагића донио је из Беча сам Данило Петровић. Он је дошао у Дубровник 1/13 децембра и, наравно, одмах је пошао у Руски консулат Гагићу. Гагић је истога дана превео на српски Мејендорфову поруку, па руски оригинал, српски превод и своје кратко спроводно писмо од истога дана послао на Цетиње претсједнику Сената Перу Томову по самоме Данилу. У своме спроводном писму Гагић ништа нарочито не наглашава нити препоручује, јер је, свакако, све што је потребно казао лично Данилу, већ само моли да му се пријем ове „депеше“ што прије потврди. Сјутрадан Гагић је извијестио Мејендорфа о Даниловом доласку и пријему поменутих аката из Беча, обавјештавајући га да је превео поруку Сенату и заједно с руским оригиналом предао је лично Данилу ради уручења претсједнику Сената. Гагић је истовремено припремио овјерене копије Његошевог тестамена и Мејендорфове поруке и предао их Данилу за његову личну употребу. Из све ове преписке види се, да Данила стално зову „нови владика црногорски“.

²³⁾ Српски текст ове Мејендорфове поруке Сенату употребио сам по Гагићевом преводу. — Одломак 1 члана Његошевог тестамена, о коме је ријеч у овој поруци, гласи: „... а препоручујем мојему брату Перу, да Данила у свачему како својега сина наставља, доклен се Данил учини способан народом управљати“.

1/13 децембра Данило је отпутовао бродом за Котор²⁴). Вук Поповић такође јавља Караџићу о Даниловом доласку у Котор. Поповић се боји да ће Данилов долазак изазвати на Цетињу „мутњу и погибију“, јер је Данило „имао приметан кавгу због владања“ и онда када се на Цетињу било чуло да је Његош у Бечу на самрти. Када је Данило у Котору изашао са пароброда, дочекали су га само брат му Мирко и два најближа рођака, а са Данилом су дошли Филип Вуковић, који је требало да прати Данила на путу за Русију, и Његошев сестрић Стеван Перовић — Цуца, син сердара Андрије Перовића. Данило је био са сабљом и „не бјеше ни мало покуњен него иђаше отресено, загрнут с једнијем табаром (врста капута, постављеног јагњетином или крзном — Р. Д.), као и покојник (тј. Његош — Р. Д.) што имаше“. У Котору је Вук Поповић чуо једног виђеног Црногорца гдје се куње да Црногорци неће никада Данила „љубити у руку“, па и Поповић рачуна да ће бити зло ако Данило буде тражио да га Црногорци свечано испрате из Котора и да на Цетињу буде дочекан „као господар“.²⁵)

Данило је пошао 3/15 децембра из Котора за Цетиње. Поповић јавља Караџићу и о томе Даниловом одласку, а наводи за Данила и ове карактеристичне ријечи: „Мала га је печипа, али има соли у глави и зна се носити господски“. За Данила су дошли у Котор само десетак простих Црногораца из његове својте и довели су само једнога коња за Данила. На Цетињу га нико није дочекао — каже Поповић, — а он је одмах по доласку пошао у манастирску цркву и исплакао се на Његошевом гробу. Када је ушао у познату Његошеву „Биљарду“, нашао је сенаторе гдје сједи и када их је поздравио и упитао за здравље, нити су му захвалили, нити су га о чему питали. Први дан прошао му је „у шетњи и у мучању“, али сјутрадан сазове сједницу Сената, прекори их „за студени причек“, преда им раније поменута писма од Мејендорфа „и кад зачуже шта се туди, једни пројече, а једни прокашљу“ — каже поп Поповић. Ту непријатну тишину прекинуо је сам Данило питањем: „Знате ли сад за мене и ко држи руку на моје раме?“ Иза овако јасног питања први му је пришао Ђорђе Петровић и са њим се пољубио, а то су урадили и остали главари. Перо није хтио то исто урадити, већ му је рекао: „Ја тебе почитујем за господара ако народ црногорски узљуби, али ваља да причекамо док дође томе вријеме“. Данило је видио

²⁴) О Даниловом доласку у Дубровник и Котор постоји мало неслагања. Гагић у своме извјештају Мејендорфу од 2/14 децембра каже да је „нови Владика црногорски Данило Петровић“ дошао у Дубровник „сега дня вѣ часѣ по полуночи“, а мало даље (у истом писму) да је отпутовао из Дубровника „вѣ 10-мѣ часу по утру на пароходѣ вѣ Катаро“. Међутим сам Гагић заводи под 1/13 децембром Мејендорфово писмо које му је донио Данило и пише: „Получивши данасѣ изѣ Виене...“ — Из једног аустриског извјештаја, пак, излази да је Данило стигао у Котор 1/13 децембра (Д-р В. Ђорђевић: Црна Гора и Аустрија 1814—1894, 64).

²⁵) „Вукова преписка“ VII, 116—119.

да је ипак добио битку, успротивио се оним тачкама Његошевог тестаментa по којима он оставља својим сестрама, ујаку и сестрићу извјесне суме уштеђеног новца, јер се тим новцем могу „друге потребе у народу покрпити што су задушнице и прече“ (отворити школе, поправити путеви, украсити цркве, помоћи невољнима у вријеме глади, уредити штампарију, повећати плату сенаторима и перјаницима итд.), а што се током године потроши народнога новца за то морају знати сви Црногорци, „као у овоме једнаки господари“. Оваквим начелима Данило је одмах придобио и народ и главаре, те „данас једва чекају да им сједи на оној столици и да им почне заповједати“ — каже поп Вук. Ипак се нашло неколико сенатора који су хтјели „погазити клетву слоге и мира“, али су попустили када је „хитри и паметни“ Стеван Перков Вукотић изложио потребу одржавања мира и слоге у земљи.²⁶⁾

Перо Томов није ни ријечи јавио Гагићу о Даниловом доласку и току сједнице Сената на којој је прочитана Мејендорфова порука, већ му 7/19 децембра само потврђује њен пријем и спроводног Гагићевог писма од 1/13 децембра. Перо каже да је Мејендорфову депешу и Гагићево писмо примио „прекјучер“, те је сигурно да је та важна сједница Сената одржана 5/17 децембра, а тако излази и по Поповићевом извјештају. Гагић је, дакле, био приморан да тражи приватна обавјештења о току поменуте сенатске сједнице, која је подуже чекао, јер тек 19/31 децембра јавља Мејендорфу о Даниловом доласку на Цетиње. „По вјероватним извјештајима које сам добио са црногорских граница и из Боке Которске²⁷⁾, долазак Данилов у Црну Гору био је неочекиван и порука Вашег Превасходитељства Црногорском сенату која се односи на Данила примљена је као вриједна, иако је сматрају необичном и скоро подметнутом („отзвѣвѣ... почти подложнѣмѣ“) због тога, што никада није бивало сличне поруке наше Владе на рачун црногорских владика и умало што Данилова дрскост у овом случају не може изазвати непријатне последице, јер је већи дио народа убијеђен у то да Данило нема способности потребних владаоцу. Црногорски народ управља се по тестаменту покојнога Владике само у томе што је готов признати Данила наслѣдником покојника једино у духовној врховној власти, ако се он, после његовог повратка из Русије, покаже достојним тога звања, док се напротив народ труди свима силама да утврди Пера Петровића у грађанској власти, признаје га већ

²⁶⁾ „Вукова преписка“ VII, 120—121; упор. Д-р Вл. Ђорђевић: Црна Гора и Аустрија 1814—1894, стр. 64

²⁷⁾ Изгледа да је сва та приватна обавјештења о приликама у Црној Гори Гагићу шљао црногорски агент у Котору Стефан Бјеладиновић, који је неколико мјесеци касније одликован руском златном медаљом за ревност („за усердије“) ради услуга које је учинио Црној Гори. 3/15 августа 1852: Гагић извјештава Бјеладиновића о томе одликовању и жали се како га је одавно заборавио, „не јављајући ми никакве новине о Црној Гори“.

независним и жели да би будући владика њему био потчињен. Перо има све народне главаче за себе, а по томе и сав црногорски народ. По моме, пак, мишљењу — додаје Гагић — Перо Петровић сада је прва и једна од најважнијих особа у Црној Гори, којој народ у пуној мјери даје повјерење. Према томе, с том особом, као с врховном влашћу у Црној Гори, можемо имати правилне односе“, каже Гагић, обећавајући Мејендорфу да ће га и убудуће обавјештавати о свим важнијим догађајима у Црној Гори за које буде сазнао.

Познато је да је Његош својим тестаментом од 20 маја 1850 оставио прилично новца, али је и послјије писања тестаamenta уштелио извјесне суме, о којима је ријеч у три писма Пера Томова од 1/13 децембра 1851 године. Из тих писама се види да се код тршћанског трговца Александра Бајовића приликом Његошеве смрти затекло 1.500 лира стерлинга, а код Михаила Вучетића 16.762,29 фиорина, па Перо моли Гагића да он те новце прими од Бајовића и Вучетића и пошаље их Сенату на Цетиње. Да би то Гагић могао урадити, Перо му шаље оригиналне признанице Бајовићеву и Вучетићеву, као и уредно пуномоћије Сената да новац може примити Гагић. Сва ова писма однио је Гагићу лично Перо Мартиновић, син сердара Мила Мартиновића. Мартиновић их је предао Гагићу 2/14 децембра и Гагић је сјутрадан извјестио Пера Томова о њиховом пријему. Но Гагић ипак напомиње Перу да Његош није назначио коме се мјесто њега могу поменути новци предати, па рачуна да ће Бајовић и Вучетић тешко новац дати икоме другом сем Руском посланству у Бечу, које има да се стара о испуњењу Његошевог тестаamenta. Поред тога казао му је и сам Данило Петровић када је прошао кроз Дубровник да Руско посланство у Бечу зна за те новце, али ће ипак „кушати срећу“ и тражиће новац од Бајовића и Вучетића. При крају свога писма Гагић моли Пера Томова да пажљиво прегледа све заостале рукописе и биљешке покојног Његоша, дако би се нашла биљешка коме је оставио 12.000 талијера (дуката), које се налазе код барона Сине у Бечу, поред оне суме за коју Његош пише у тестаменту да се налази код Сине. Сјутрадан Гагић детаљно о свему овоме обавјештава посланика Мејендорфа и моли га за даља упутства по овоме питању.

Неколика дана касније (7/19 децембра) Перо извјештава посланика Мејендорфа о свему горњем. Поред новца код Бајовића и Вучетића, Перо у овоме писму наводи и то да је Његош оставио код барона Сине у Бечу 9.000 цекина империјала и 1.000 суверендора.²⁶⁾ Како од Бајовића и Вучетића постоје оригиналне

²⁶⁾ **Империјал** је златна руска монета (око 10 рубаља у сребру), а суверендор такође златна монета (по неким подацима око 5 рубаља у сребру). — Нијесам могао утврдити, је ли ово одговарало суми од „12.000 талијера (дуката)“, о којима је ријеч у горњем Гагићевом писму, али мислим да је то иста сума, јер 11/23-ХII. Гагић јавља Перу да за тај новац код Сине већ зна Мејендорф.

признанице, Перо не сумња у њихову наплату, али од барона Сине нема никакве потврде сем једно писмо од 14 августа 1851 из кога се види да је тај новац примио на интерес. Перо моли за дјејство да Сина тај новац не преда никоме без Мејендорфовог знања, јер и да је ту суму Његош коме оставио, она му се не би смјела дати, пошто су то све „народни новци, које је покојник из народне касе одавде понио, па треба, по мом мњенију, и да се, какогод и горе споменуте двије суме новаца у Тријесту, присаједине к прочим новцима народним“ — каже Перо. Поред горњих признаница Перо је нашао и обавезу банкара Ротшилда из Напуља од 18 фебруара 1851, којом тврди да је од Његоша примио „на сохраније“ 2.484. — напуљска дуката, па саопштава Мејендорфу да ће и ту признаницу послати Гагићу ради наплате.

Сјутрадан је Перо послао горње писмо за Мејендорфа преко Гагића и уз спроводно писмо за Гагића шаље копију Мејендорфовог писма ради Гагићеве оријентације о чему се ради. Исто-времено одговара на раније наведено Гагићево писмо од 3/15 децембра и изјављује да му је чак и милије да Бајовић и Вучетић новац предаду руском посланику у Бечу но да га пошаљу Сенату, „јер да их ја примим — пише Перо — држао би их у народној каси и за њих(х) био бих одговоран“.

За Његошев новац код трговца Вучетића Мејендорф је сазнао још крајем новембра, јер је 28 новембра (10 децембра) писао грофу Касини (руском консулу у Трсту) и молио га да обавијести Вучетића како сав Његошев новац, сем сумâ које изрично помиње у тестаменту, припада Данилу Петровићу Његошу. До 16/28 децембра Мејендорф је примио и детаљан Гагићев извјештај по овом питању од 4/16 децембра, јер тога дана обавјештава Гагића о своме писму грофу Касини, изјављује Гагићу захвалност за опрезност са којом поступа у црногорским дјелима и јавља му да ће послати трговцу Бајовићу извод из Његошевог тестаента и упозорити га, да Његошевим новцем не смије располагати без потпуне сагласности са Данилом Петровићем.

Посљедње писмо из 1851 године поводом горњих новчаних питања јесте од 27 децембра (8 јануара 1852). То је Гагићев одговор Мејендорфу на горње његово писмо од 16/28 децембра. Гагић цитира прву тачку Његошевог тестаента, у којој стоји да Данилу све покретно и непокретно имање „што имам у Црну Гору остављам“, па пошто је подвукао цитиране ријечи, износи своје мишљење по овом питању. Гагић сматра да за суме које су се затекле иза Његошеве смрти **ван Црне Горе** треба донијети дружичије одлуке но за оне које су у земљи, јер се за њих могу јавити насљедници са оригиналним Његошевим писмима, те таквима треба исплаћивати односне суме, а не Данилу. Гагић је доиста био у недоумици по овом питању, јер му је већ било познато да синови Његошевог ујака Лаза Пророковића имају оригинално Његошево писмо о томе да им оставља код тршћанског

трговца Бајовића 1.500 лира стерлинга, па због тога моли Мејендорфа да га по овим питањима својим мјеродавним упутством „изведе из сумње“.

Током мјесеца децембра мјерили су снаге Перо Томов и Данило Станков Петровић. Крајем децембра био је један опасан сукоб између њихових присталица, који се срећно свршио. Умало тај сукоб није изазвао борбу између Његуша и Бајица, а то би створило потпуну анархију у Црној Гори. О томе сукобу јавља Гагићу Стефан Бјеладиновић из Котора писмом од 1/13 јануара 1852 године. Пошто је Гагићу честитао Нову годину, Бјеладиновић јавља ово: „Приликом овом неизостављам Вам јавити да је на Цетињу ономадне нека мала свађа била између сердара Мила Мартиновића и Крста Машанова Петровића. Но никакви рђавиј посљедица није се догодило. Го(спод)д(ин) Перо и Г-од. Георђије приспјеше и све смирише. Оволико дајем Вам на знање, да не би ви ко другојачије приказао“. Десетак дана касније (13/25 јануара 1852) детаљно је извјестио Вук Поповић из Котора Вука Караџића о овоме сукобу. Поповић каже да се имало догодити „једно веље грдило на Цетиње у петак по Божићу“. Како је Божић (25 децембар по ст. кал.) 1851 г. био у уторак, онда би тај сукоб био по Поповићу дана 28 децембра (по ст. кал.), док Бјеладиновић у писму од 1/13 јануара 1852 јавља Гагићу да се сукоб десио „ономадне“, тј. 30 децембра. Нијесам могао утврдити који је од ових датума тачнији, ма да то нема нарочитог значаја. Свађу је изазвао сердар Мило Мартиновић, „највећи пријатељ и бранитељ господара Пера“, који је стално потајно радио „да сву Црну Гору подбуну против Данила“. Данило са својим рођацима и неким главарима шетао је и заједно са том групом ушао је у кафану, као и сердар Мило са својим друштвом. Одмах је почело пецкање, а оно се за час развило у свађу. Када је сердар Мило увриједио Данила, Крсто Машанов Петровић „као соко ухвати Сердара за грло, како ће га бацити на тле, али му остали не дадоше. Сердар опет измакне пушку да убије Крста, а Мирко, брат Данилов, уграби му је из руку; син Сердарев, што је зет Перов, приспије од некуд и превере Мирка чибуком по почеоку“. Сада су обадвије групе повадиле ножеве, али је брзи долазак Перов и Ђорђијев успио да прекине покољ. Сигурно су очевици причали попу Вуку о овом сукобу, па су му казали и то „да се толико Ђорђије овђе изговорио мушки, да није толико од кад је у Црној Гори, и све са живијем разлосима грдећи Сердара и још неке потуткаче“. На Његушима се чак чуло да је Данило погинуо, те сви с оружјем појуре на Цетиње, али су Данило и Ђорђије успјели да их поврате, а тако исто сердар Мило поврати кући наоружане Бајице. На завршетку свога извјештаја поп Вук правилно закључује: „... а да су се почем ове

двје војске у путу или на Цетиње састале, било би јада и погибије да пас пасу кажује“.²⁹⁾

Сви паметни главари видјели су да се оваква ситуација мора пречистити, а ту је, изгледа, најзаслужнији Ђорђије. Он је на скупштини главара, која је одржана сјутрадан послѣје овога сукоба, предложио да се за Нову годину сазову сви црногорски главари ради решења питања о Његошевом наслѣднику.³⁰⁾ Они су се доиста скупили и 1/13 јануара 1852 „проглашен је Данил Петровић Његош за врховнога Владаоца у Црној Гори, а Сенат и народ обвезали су се да ће вјерни и послушни бити будућему својему Владици“. Овако је извијестио Перо Мејендорфа и Гагића о Даниловом прогласу, али је опет остало отворено питање да ли ће поред „будућега владике“ остати и Перо као „књаз“, јер се он тако потписује и на овим својим извјештајима од 5/17 јануара 1852 године, као што ће то радити и касније.

Сачуван је један детаљнији извјештај о овој скупштини, а потиче од раније помињаног Стефана Бјеладиновића из Котора. У писму које шаље 4/16 јануара Гагићу Бјеладиновић јавља да је на тој изванредној скупштини „прочитана била Рускога цара грамата, којом он потврђава расположење покојнога Владике Петра другога“, а ту је, као што је већ познато, прочитана стварно Мејендорфова порука од 22 новембра (4 децембра). У даљем излагању Бјеладиновић пише да су Перо, Ђорђије, сви чланови Сената и сви присутни главари приступили Данилу „као наименованоме Господаром Црне Горе, поздравиле га и поклонише му се“. Један дио народних главара није могао доћи благовремено на скупштину због удаљености, па су они 2/14 јануара приступили Данилу, „да се поклоне новоме Господару“. Свој извјештај Бјеладиновић завршава овим ријечима: „Сљедовало је затим велико весеље: пуцало се из топова и пушака и трке коња, које весеље у совершеном миру и тишини окончало (се)“.

Данило је, као што је познато, почетком фебруара отпутовао за Русију, тамо је издјејствовао одобрење одвајања свјетовне и духовне власти и дошао у Црну Гору у другој половини јула као књаз Црне Горе, али то су догађаји који не спадају у оквир овога рада.

На завршетку чланка заслужује навести још два важна документа. Један је без датума и сав је иструнуо и изблиједио, па се само дјелимично може искористити. Тај рукопис је на руском језику, носи наслов **Краткое изложение европейских дипломатических отношений**, а посвећен је Ђорђу Петровићу („Въ знакъ памяти и признательности Кнѣзю Георгію Савичу“). Рукопис има 12 страна текста и ово му је кратак садржај: наводе се државе по својој политичкој важности (првостепене и другостепене), рангови њихових посланика и њихове титуле, како се

²⁹⁾ „Букова преписка“ VII. 122—123.

³⁰⁾ Ibidem, 124.

страни посланици јављају владоцима код којих су акредитовани и какве говоре држе, како се пишу и потписују дипломатски протоколи (за сваку форму дипломатског акта био је приложен формулар), како и у каквим случајевима пишу цареви лично један другоме и у каквој форми, какав је церемонијал на дворовима приликом пријема страних посланика итд. Рукопис је имао свега 25 параграфа, а углавном био је истога карактера као и одјељак „Организационе форме савремене дипломатије“ у Потемкинској „Историји дипломатије“.³¹⁾ Овај кратки преглед европских дипломатских односа свакако је рађен у Русији од неког доброг познаваоца дипломатских прописа и формалности, а очигледно је да је састављен на молбу Борђије Петровића, што је могло бити само последице Његошеве смрти, а прије Даниловог прогласа за књаза Црне Горе.

Посљедњи докуменат који је везан за догађаје о којима је ријеч у овом чланку јесте од 10 децембра 1851 године. Он је упућен на Цетиње из Париза и датиран је, наравно, по новом календару, а текст му је на француском језику. Ма да је Његош умро прије равнo 40 дана, о његовој се смрти још није знало у Паризу, већ тога дана моле Његоша за биографске податке, који би ушли у „Општу биографску и генеалoшку историју“. Писмо је упутило Његошу Администрација Историских архива и натписа (*Archives et inscriptions historiques, Paris, Rue Richelieu 35 à 95*) и моли да јој изволи послати разне податке и документе за своју биографију, коју желе да „најбрижљивије израде“, јер би им било врло жао да његова биографија буде објављена само са површним подацима које сада о њему прикупља њихова Администрација, пошто ће се тражени биографски подаци „наћи у свим временима и у свим главним библиотекама свакога народа“. У даљем својем излагању Администрација саопштава да су досадашње свеске њихових издања похвално примљене и да су већ на њих претплаћени 14 владалаца и скоро сва европска елита, па се надају да ће им први поштански курири донијети тражене податке од Његоша и због тога неће штампати само оне податке које већ имају. Послије потписа претставника Администрације дати су ови подаци о цијенама појединих едисија њихове енциклопедије: једна серија у 4 велике свеске 150 франака, све до сада изашле свеске 300 франака, потпуно издање 750 франака. Ако би, пак, Његош желио да претходно види каква су њихова издања, онда му могу послати и само једну свеску по цијени од 37 и по франака. При крају свога писма дају упутства како треба слати новац за књиге и у којим новчаницама, па писмо овако завршавају: „Политичке прилике у нашој престоници не изазивају никакво закашњење у једној чисто историској публикацији која је већ толико поодмакла, а

³¹⁾ В. Потемкин: История дипломатии, том III, Москва 1945, 765—816 (српски превод — Београд 1951, 650—691).

уосталом она је већ прошла кроз више револуција,³²⁾ па је тиме само кориснија за све земље.“

На овај интересантни позив из Париза сигурно нико није ни одговорио са Цетиња, јер они који су тада водили државне и народне послове нијесу ни могли схватити колика је корист за Црну Гору да добра и тачна Његошева биографија изађе у једној великој енциклопедији у Паризу. Ипак је могуће да су у свескама од 1851 године објављени бар они површни, а свакако и добрим дијелом погрешни, подаци о Његошу, које је Администрација Историских архива и натписа у Паризу имала, па би био захвалан посао то провјерити и код нас објавити.

(Крај)

Ристо Ј. Драгићевић

³²⁾ Од 1830 године било је доста у Француској доста револуција, државних удара и баријада, али је ипак карактеристично да је Администрација 10 децембра послала овакав акт Његошу, иако је само неколико дана раније (2 децембра) извршио државни удар претсједник Републике Луј Бонапарта, а 3 и 4 децембра биле су борбе по Паризу и побуне по разним крајевима Француске. — У цетињском часопису *Стварање* (свеска за септембар 1953, стр. 564—565) објављен је француски текст овога писма. Мислим да је погрешно схваћено као да се оно односи на књаза Данила, јер у вријеме када је писано у Паризу се могло знати само за Његоша, пошто се и на Цетињу тек решавало о Његошевом наследику.